

Viron sanojen lähteillä

Iris Metsmägi, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar (toim.): *Eesti etümoloogia-sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2012. 792 s.
ISBN 978-9985-79-478-4.

Suurimman lähisukukielemme viron sanaston vaiheita on kartoitettu paljon Suomessa totuttuja niukemmissa oloissa. Ensimmäinen suurteos viron sanojen alkuperästä valmistui yhden miehen, Julius Mägisten, kutsumustyönä ilman valtion tai tutkimuslaitosten taustatukea, olihan tekijä poliittinen pakolainen, jonka ei sallittu hyödyntää miehityksen kotimaansa aineistoja tai apuvoimia. Niinpä Mägisten *Estnisches Etymologisches Wörterbuch* (EEW) ilmestyi vasta postuumisti ja osin keskeneräisenä. Oli vuosi 1983, *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* (SKES) viimeinen osa oli tullut painosta vain kahta vuotta aiemmin ja uutta hakuteosta *Suomen sanojen alkuperää* (SSA) valmistelemaan oli juuri asetettu toimituskunta.

SSA:n toimittajilla oli käytössään 1890-luvulta alkaen jatkuvasti kartutettu suomen sanojen etymologisten viitteitten kortisto. Virossa vastaavan keräystyön tulokset jäivät sotaa ja miehitystä ulkomaille paenneitten tutkijain ulottumattomiin ja tuhoutuivat lopullisesti Tarton yliopiston päärakennuksen palossa vuonna 1965. Keele ja Kirjanduse Instituutin (nytemmin Eesti Keele Instituut) yhteyteen vuonna 1974 perustettu etymologisen viitekortiston keruuhanke joutui aloittamaan työnsä alusta. Sanakirjan käsikirjoitustyön alkuun päästiin vasta vuonna 2003, kolme vuotta SSA:n viimeisen osan ilmestymisen jälkeen, kun

noin puolen miljoonan viitteen kortisto oli koottu. Vuonna 2012 on valmistunut Iris Metsmäen, Meeli Sedrikun ja Sven-Erik Soosaaren sekä toimituskuntaa avustaneen Lembit Vaban työn ensimmäinen hedelmä, *Eesti Etümoloogiasõnaraamat* (EES).

EES:n toimituskunta on ollut ripeä. Sen työ ei ole kuitenkaan päättynyt: kunnianhimoisena päätavoitteena on laaja, tieteellisesti korkeatasoinen etymologinen hakuteos viron kirjakielen ja murteitten sanastosta. Tämänlaisilla suurhankkeilla on tapana venyä pitkään, joskus vuosikymmeniä suunniteltua kauemmin. Niinpä oli hyvin perusteltua keskittyä aluksi realistisempaan tavoitteeseen, joka ei sekään ollut vähempää kuin ensimmäinen vironkieliselä yleisölle suunnattu viron yleiskielen sanaston alkuperän kokonaisuus.

Suomalaisista hakuteoksista EES:ää lähimmäs tulee Kaisa Häkkisen vuonna 2004 valmistunut, niin ikään yksiniteinen, yleistajuinen ja yleiskielen sanastoon rajoittuva, noin 6 000 hakusanan *Nyky-suomen etymologinen sanakirja* (NSES). EES:ään on hakusanoja valikoitunut runsaat 6 600, mutta sivuja on teoksessa puolet vähemmän kuin Häkkisellä. Tiiviimmän taiton lisäksi tilansäästöä on tuonut sana-artikkelien niukka asiatyyli, joka ei kuitenkaan ole heikentänyt ilmaisun ymmärrettävyyttä. Lyhenteitä on tietoisesti vältetty, mihin SSA:n varoittavalla esimerkillä on varmasti ollut vaikutusta.

Vierassanoilta pääsy kielletty

EES sisältää viron uusimman perussanakirjan (*Õigekeelsussõnaraamat*, ÕS) lek-

seemit vierassanoja lukuun ottamatta. Vierassanojen määrittelyssä on yhdistelty äänteellisiä, semanttisia ja ikäkriteereitä. Mukana ei ole hakusanoja, jotka alkavat kirjaimilla *b, d, g, f, š, z* ja *ž*, joitten pääpaino on jälkitavulla (tähän sääntöön on tehty eräitä poikkeuksia) tai joissa esiintyy ”epätavallinen äänneyhtymä” (*sprinkler, röntgen*) tahi jälkitavun *o*. Terminkaltaiset uudissanat, kuten Virossa luonnonvaraisena esiintymättömien eläinlajien nimet, on jätetty pois, samoin kaikki ne *Võõrsõnade leksikonissa* (Vääri, Kleis & Silvet 2000) esiintyvät sanat, joita ei ollut esittänyt viroon vakiintuneina jo Wiedemann sanakirjassaan vuonna 1869.

EES ei perustele hakusanojen valintakriteereitään eikä motiiveja vierassanojen kaihtamiseen. Jonkinlainen rajaus on tietenkin välttämätön, jottei työ paisuisi tekijöittensä ulottumattomiin, mutta kaikkien nuorten lainojen pois jättäminen yleiskieltä kuvaavaksi tarkoitettusta sanakirjasta on ehdottomasti väärä valinta, etenkin kun teos on suunnattu jokaiselle kielestä kiinnostuneelle, kuten takakansiteksti lupaa. Tutkija löytää helposti sanojen *kultuur* tai *prognoos* alkuperän muiden kielten etymologisista lähdeteoksista, mutta ne eivät korvaa viroon kielellä viroonkieliselle yleisölle tarjottavaa informaatiota. Puute on erityisen harmillinen sen valossa, että Virossa(kin) Euroopan kielten tuntemus on heikentymässä ja kansainväliset sanat yhä useammin samastetaan anglismeihin. Tähän ongelmaan ei EES:stä ole apua odotettavissa.

Yksittäiset hakusanojen valintakriteerit eivät muodosta yhtenäistä rajalinjaa vierassanoja vastaan, vaan suhteellisen sattumanvaraisten esteitten labyrintin, josta muutama kansainvälinen sana on onnistunut puikahtamaan sisään: *elefant, lagrits, prohvet*. Näitten kohdalla on riit-

tänyt, että paino on ensitavulla ja sanan alkukirjain kotoperäinen. Pois on jäänyt paljon tavallisempia sanoja, jotka vain oikeinkirjoitustraditio paljastaa vierasperäisiksi tai jotka ovat juurtuneet kieleen vasta Wiedemannin ajan jälkeen: *auto, baar, dušš, gaas, šampoon* jne.

Koulumestariomainen johdanto

Pioneeriteoksen alkuun sijoitettu 16 sivun mittainen johdatus etymologiseen tutkimukseen ja viroon sanaston historiaan on enemmän kuin paikallaan. Asioitten esittelyjärjestys on kuitenkin otsikon lupamaan verrattuna käänteinen, joten lukija pääsee tutustumaan alan yleisiin metodeihin vasta yksittäistapauksesta, viroon kielestä, luettuun.

Kirjan tekijät antavat etymologiasta jokseenkin kapean ja vanhanaikaisen kuvan määritellessään sen sanojen alkupe- rää käsitteleväksi kielitieteen osa-alueeksi. Tähänhän etymologinen tutkimus fenno-ugristisessa käytännössä usein jää, vaikka *histoire de mots* tarjoaisi tutkijalleen sanojen koko elämänsäkaaren. Uudemman ja laajemman etymologian määritelmän löytää vaikkapa Häkkiseltä (1990: 9): ”Etymologia on tieteenala, joka tutkii sanojen ikää ja alkuperää sekä sanojen äänneasussa, merkityksessä ja keskinäisissä suhteissa tapahtuneita muutoksia.”

Johdanto saisi tiiviyydestään huolimatta olla paljonkin pohdiskelevampi ja kyseenalaistavampi. Se ilmoittaa sanakantojen jakautuvan omaperäisiin ja lainoihin, vaikka molemmat kategoriat ovat sängen problemaattisia. Toimitus myöntää, että omaperäisinä käsitellään kantoja, joille ei ole (vielä) löydetty lainalähdettä, muttei tartu lukijassa heräviin kysymyksiin niitten perimmäisestä alkuperästä tai koko kahtiajaon mielek-

kyydestä. Kuvailematta jää myös sanojen synty johtamalla ja yhdistämällä, johdosten hämärtyminen ja itse sanakannan käsite. Kun vielä alkuperältään tuntemattomien sanojen luokkaa ei mainita, jää etymologisen tiedon suhteellisuus myöntämättä, mikä vahvistaa tekstin koulumestarimaista auktoriteettia.

EES on luopunut onomatopoeettisten ja deskriptiivisten kantasanojen kategorioista yhdistämällä ne äänteellisesti motivoitujen kantojen (*häälikuliselt ajendatud tüved*) yläkäsitteen alle. Näin on onnistuttu ylittämään rajanveto-ongelmat, jotka SSA:ssa ovat johtaneet lukemattomien hankalasti hahmotettavien alakategorioitten sekamelskaan. Etymologisessa sanakirjassa äänteellinen motivaatio ei kuitenkaan ole riittävän tarkka käsite, sillä se niputtaa yhteen sanojen onomatopoeettisen alkuperän ja toissijaisen uudelleenahmottumisen onomatopoeettisena tai deskriptiivisenä.

Uralilaisten kielten sanastokerrostumat EES on järjestänyt vanhan Donnerin–Setälän kielipuun mukaan mainitsematta sen saamaa asiakritiikkiä, jota viime vuosikymmeninä ovat esittäneet esimerkiksi Kaisa Häkkinen (1996: 46–63) ja Jaakko Häkkinen (2009). Onneksi mukaan on sentään hyväksytty Setälän huomio, että ”volgalaisen kielikunnan” oletus on perusteeton. Sanakantatilastossa (s. 16) on silti mainittu kahtena erillisenä ryhmänä suomalais-volgalaiset ja suomalais-marilaiset kannat, mikä on varmaankin lapsus.

Myös lainakerrostumat on esitelty vanhanaikaisen kaavan mukaan. Ongelmallisinta niitten kohdalla on absoluuttinen kronologia: epävarmat ajoitushypoteesit on kommentoimattomassa numerisessa muodossa helppo tulkita varmoiksi tutkimustuloksiksi. Lainakontakti-

periodit näyttävät alkavan ja päättyvän kuin veitsellä leikaten. Harhaanjohtavasti EES määrittelee baltoslaavin esibalttia edeltäväksi kiistanalaiseksi rekonstruktio-tasoksi, vaikka tosiasiaa lähes kaikki nykyindoeuropeistit puoltavat baltoslaavin oletusta tai jopa kantabaltin ja baltoslaavin samastamista, kun taas esibaltti on vain sanahistoriallinen termi sille osalle kantaindoeurooppaa, josta baltoslaavi kehittyi (vrt. esim. Kallio 1998): kronologia on siis kääntynyt pääläelleen!

Balttilais- ja germaanikosketuksille on mahdotonta määritellä alku- tai loppu- hetkeä, sillä indoeurooppalainen kanta-kieli muuntui vähitellen yhdellä kontakti-vyöhykkeellä ensin kantagermaanin ja sitten kantaskandinaavin kautta ruotiksi, toisella alueella ensin kantabaltin eli baltoslaavin ja sitten balttilaisten heimokielen kautta lätkiksi. Näitten kielimuotojen kontaktit suomen ja viron esimuotoihin jatkuivat kautta koko kehityskaaren, milloin tiiviimpinä, milloin löyhempinä. Kosketus slaavilaiseen kieleen taas alkoi luultavasti novgorodinslaavin kaudella, mutta sitä EES ei mainitse, vaan aloittaa vasta muinaisvenäläisistä lainoista.

Etymologin välineistä EES:n johdatus-osa jättää hieman epämääräisen kuvan. Historiallis-vertailevan metodin sijasta teos kirjoittaa ”äännehistoriallisesta metodista”. Enimmäkseen puhe on äännekriteeristä; merkitys ja levikki jäävät takalalle. Äännesuhteet taas kuvaillaan erittäin väljästi: ”ääntenmuutokset voivat olla sekä sattumanvaraisia että säännöllisiä” (s. 18), ”lainojen äänne-mukautumissääntöjä ei pidä tulkita liian jäykästi”, ”joskus sanakannat voivat muuntua tai lainat mukautua myös säännöttömästi” (s. 19). Näin laajat varaukset saattavat johdattaa lukijan kuvittelemaan, että äännehistorioisijalla on vapaat kädet konstruoida mitä tahansa.

Omintakeisesti muotoillut sana-artikkelit

EES:n sana-artikkelit ovat yleisesti ottaen kurinalaisia ja rakenteeltaan selkeitä. Monet käytännöt ovat kuitenkin jokseenkin omintakeisia, sekä hyvässä että pahassa.

Positiivista on, että sekä nomineista että verbeistä nimetään kolme teema-muotoa. Sanan taivutustyyppi on etymologian kannalta aivan keskeistä informaatiota, ja viron kaltaisessa rikkaan morfologian kielessä teemamuotojen luetteleminen on paljon havainnollisempaa kuin taivutustyyppien numerointi ÖS:n ja *Suomi-viro-suursanakirjan* tapaan.

Jokaisen hakusanan merkitys on kuvailtu, mikä etymologisessa sanakirjassa on epätavallista. Jopa paikannimipohjainen sanasto on määritelty semanttisesti: esimerkiksi *soome* ('suomalainen') on saanut merkityksekseen 'tietylle itämerensuomalaiselle kansalle ominainen, tämän kansan luoma tai tältä kansalta periytyvä'. Menettelyä ei voi pitää onnistuneena. Jokapäiväisen käyttösanaston semanttinen kuvaus jää hyödyttömäksi palstantäytteeksi sanakirjan ensisijaiselle, hyvin viroa taitavalle lukijakunnalle. Vähemmän viroa osaavatkin löytävät merkitykset muualta. Etenkin keskeisten verbien merkityksen kuvaus vie paljon tilaa, usein viisi-kuusi, joskus jopa kahdeksan palstariviä (ks. vaikkapa s. v. *kartma*, *kastma*, *kasvama*, *keerama*, *tooma*).

Hakusanan kirjakielisen muodon ja merkityksen jälkeen sana-artikkeli mainitsee niistä olennaisesti poikkeavat murretiedot. Useimmiten mainittu "murremuoto" on etelävirokielinen. Tässä EES tekee kielipoliittisen valinnan, jota se ei missään perustele. Johdanto-osa käsittelee lähes kolmen sivun (s. 20–23) mitalla etelä- ja pohjoisviron välisiä "murre-

eroja", joitten yhteydessä toimituksen olisi ollut mahdollista mainita eteläviron kiistelty status ja perustella diplomaattisesti vanhan fennougristisen luokittelutradition seuraaminen epäpoliittisena käytännön ratkaisuna. Kun toimitus on jättänyt tämän mahdollisuuden käyttämättä, kielikysymyksen ohittaminen on helppo tulkita hyökkäykseksi etelävirolaisia kohtaan.

Heti hakusanan murrevastineitten jälkeen on mainittu mahdollinen lainaoriginaali ja sen vastineet lainanantajakielimuodon lähimmissä kirjallisesti dokumentoiduissa sukukielissä. Tämä on ongelmatonta viroon lainautuneitten sanojen kuvauksessa, mutta kantasuomen aikaisten tai vielä vanhempien lainojen osalta esitysjärjestys on epälooginen. Viron sanan sukukielisten vastineitten luetteleminen vasta lainaoriginaalin vastineitten alla vaikeuttaa lainasuhteitten hahmottamista. Lukija saattaa käsittää väärin, että sanalla on lainaetymologian rinnalla myös omaperäinen alkuperänselitys.

Kirjan käyttäjää saattavat johdattaa harhaan myös hakusanat, joilla on useita vaihtoehtoisia lainaetymologioita. EES sijoittaa kilpailevat selitykset peräkkäin kysymysmerkillä ja lainanuolella alkaviin kappaleisiin tuomatta ilmi niitten keskinäistä suhdetta esimerkiksi *või*-sanalla tai *vinoviivalla*. Luenta vailla tämän käytännön ymmärrystä antaisi esimerkiksi hakusanalle *nüke* mahdolliseksi originaaliksi alasaksan muodon *nuck(e)*, joka taas näyttäisi mahdollisesti juontuvan baltiansaksan sanaan *Nücke*, *Nicke*. Alasaksan ja baltiansaksan sanat on kuitenkin ymmärrettävä vain viron *nüke*-sanan mahdolliseksi lähtömuodoiksi, joitten keskinäiseen suhteeseen sanakirja ei ota kantaa.

Lähisukukielten muodot EES esittää varsin kattavasti. Pahan aukon muodos-

taa vain murteeksi määritellyn eteläviron puuttuminen. Leksikografian kannalta ongelmallisimmasta kielestä, karjalasta, on valittu esitettäväksi aunuksen muoto. Sana-artikkelissa merkintä on ”Aunuse karjala”. Lyhyempi ja parempi olisi kuitenkin ollut pelkkä ”karjala”, jolloin satunnaisen käyttäjän ei olisi niin helppo erehtyä kuvittelemaan hakusanan vastineitten puuttuvan muista karjalan kieli- muodoista.

Etäsukukielisten vastineitten kohdalla EES on pyrkinyt säästämään tilaa mainitsemalla useimmista kieliryppäistä vain yhden muodon. Saamea, maria, mansia ja hantia edustaa kutakin yksi vastine, joka on ensisijaisesti poimittu ryhmän parhaiten dokumentoidusta kielimuodosta: pohjoissaamesta, niittymarista, pohjoismansista ja pohjoishantista. Vain ryhmän edustuskielimuodosta puuttuvat lekseemit on annettu jonkin muun ryhmään kuuluvan kielen mukaan. Kaksina- paisilta kielialueilta mordvasta ja per- mistä on mainittu kaksi muotoa, ersän ja mokšan sekä udmurtin ja komisyrjäänin asut. Kielimaantieteellisesti ratkaisu on- kin oikea. Samojedihaarasta on kuitenkin listattu peräti kuusi edustuskielimuotoa: tundranenetsi, (tundra)enetsi, nganasani, selkuppi, kamassi ja matori. Ne venyttävät monen artikkelin rivipituutta. Kai- ken kaikkiaan EES:n käytäntö sukukieli- ryppäitten muotovastineitten esittä- misessä on silti selvästi parempi kuin NSES:n harjoittama sattumanvarainen poiminta.

Palstatilaa on sukukielivastineita kar- simalla voitettu paljon vähemmän kuin vastineitten kuvaukseen on sitä kulutettu. Jokaisen kielen vastine aloittaa oman kappaleensa, joten sanakirja-aukeamien graafista asua hallitsevat sana-artikkelien pitkät, vasemmalle tasatut vastineluette-

lot, joitten jäljessä on usein vain muutama rivi täysistä virkkeistä rakentuvaa koko palstan levyistä artikkelitekstiä. Luet- teloita venyttävät sukukielivastineitten ly- hentämättä avatut merkitykset. Hakusa- nan *keel* (’kieli’) vastineitten listassa tois- tuu 21 kertaa merkitys ’puhe- ja maku- elin’ ja 16 kertaa merkitys ’viestintäväline’. Verbin *tooma* (’tuoda’) alla on merkitys ’tuoda kauempaa lähemmäs’ mainittu 15 sukukielen yhteydessä. Niinpä verratto- masti suurin osa sana-artikkelien teksti- massasta on puolilainausmerkkien sisä- puolella.

EES ei pääsääntöisesti mainitse vi- ron kantakielivaiheisiin rekonstruoituja muotoja: vain epäsäännöllisille lyhen- tymille *aasta* < **aiyasta-aika* ja *päike* < **päivükkainen* sekä hämärtyneelle johto- suhteelle *katma* < **kant-ta* ← **kant(e)* > *kaas* on annettu tähtimerkityt lähtö- asut. Säännönmukaisia äännekehityksiä ei muualla ole merkitty, mutta toimi- tus ei tuo ilmi ehdottoman kieltäytymi- sensä syitä. Tuskin uralilaisten ja kanta- suomalaisten rekonstruktioitten pois jät- täminen on teoksen kansantajuisuutta olennaisesti lisännyt, etenkin kun laina- originaaleina on mukaan päässyt sa- toja rekonstruktioita useammasta indo- eurooppalaisesta kantakielitasosta. Päin- vastoin voisi esimerkiksi suomalais- ugrilainen kantamuoto **wolka* mainiosti silloittaa viron *õlg* ja unkarin *váll* sanoja erottavaa äänteellistä kuilua tai kanta-asu **piji* selkeyttää *pii*-sanan suhdetta man- sin *pujk* ja unkarin *fog* muotoihin.

Sana-artikkeleissa ei ole lainkaan viit- teitä ja lähdeluettelo on jätetty pois. Tässä ratkaisussa on vaikea nähdä mitään posi- tiivista, mutta kenties se on jouduttanut teoksen saattamista julkaisuvalmiiksi. Suurta iloa olisi ollut hyvin suppeasta- kin bibliografiasta, samantapaisesta kuin

Häkkisen NSES:n artikkeleissa. Toimitus väittää (s. 33), että olennaisimmat lähteet on esitelty kirjallisuusluettelossa. Luetelo sivuilla 34–37 on kuitenkin supistettu äärimmilleen: siitä puuttuvat muun muassa Thomsen (1890), Collinder (1979), Hofstra (1985) ja UEW.

Hyödyllinen hakemisto

EES:n tärkein yksittäinen ansio koko itämerensuomalaisen etymologisen leksikografian kannalta on kielikohtainen hakemisto kaikista teoksessa esiintyvistä erikielisistä lekseemeistä. Kaikissa painetuissa etymologisissa hakuteoksissa tulisi olla kielittäinen hakemisto, vaikka se paljon tilaa viekin: EES:n hakemiston pituus on 155 sivua eli lähes viidennes koko kirjasta. Sen käyttöä kuitenkin hieman häiritsee indoeurooppalaisten kielimuotojen paikoittainen epäjärjestys: iranilaiset ja indoarjalaiset kielet ovat keskenään sekaissin, muinaissaksi keskialasaksan ja yläsaksan välissä ja muinaisyläsaksa puolestaan yläsaksan ja keskiyläsaksan välissä.

Valitettavaa on vironkielisen hakemiston puute, etenkin kun hakusanoissa on vain minimimäärä johdoksia. Viro on johdinmorfologialtaan hyvin rikas fleksiokieli, joten sen sananjohto on paikoitellen läpinäkyvätöntä. Niinpä johdoksia olisi voinut joko hyväksyä runsaammin hakusanoiksi tai ainakin luetella niistä edustavimmat kantasanojensa yhteydessä ja erillisenä hakemistona.

Etymologiat

Etymologista tutkimusta on Virossa harjoitettu verrattain vähän. Suurin ero suomalaisen tutkimustraditioon näkyy meidän vahvimmillä alueillamme: ikivanhat

kielenkerrokset ja muinaiset lainakontaktit ovat kiinnostaneet vain harvoja virolaisia. Odotuksenmukaista onkin, että EES:n sana-artikkelit pysyttelevät yhteisen sanastomme kantasuomea edeltäneiden vaiheitten selittämisessä SSA:n ja NSES:n linjoilla. Poikkeuksen muodostavat lukuisat Lembit Vaban (2011) äskettäin kannattamat balttilaisetytologiat, joista osa kuitenkin on hyvin heikoin perustein mukana (esim. s. v. *kartsas*, *kesv*, *kirme*, *köblas*, *lest*, *linask*, *paatjas*, *porgand*, *rukis*, *taru*, *teder*, *tõug* ja *vannas*).

Erityisenä kompastuskivenä EES:lle ovat indoeurooppalaiset kantakielimuodot. Sanan *ahm* yhteydessä mainittu ”indoeuroopa **as*-” esiintyy niin SSA:ssä kuin NSES:ssäkin, muttei toivottavasti enää yhdessäkään tulevassa hakuteoksessa: kysymyksessä on sanskritin juuri *as*-, jonka indoeurooppalaisen kantakielen muodoksi on rekonstruoitu **h₂ék_h₃* (LIV s. 261). EES:n rekonstruktiot ”algermaani” **aganā* (> viron *agan*) ja **xāxilaz*, **xāxlō* (> viron *ahel*) taas eivät edusta keskenään samanaikaista kielimuotoa, sillä kahdessa ensin mainitussa esiintyy vanhempi indoeurooppalainen **ā* ja lopuissa uudempi germaaninen **ā*. Tarkkaan ottaen kumpikaan ei ole kantagermaania, sillä indoeurooppalainen **ā* > muuttui kantagermaanissa **ō*:ksi ja uusi germaaninen **ā* syntyi vasta myöhemmin **an*-sekvenssistä frikatiivien edellä: kantagermaaniin rekonstruoidaan **aganō* ja **xanxilaz*, **xanxlō*.

Virolainen etymologia on vahvimmiltaan siellä, missä suomalainen on heikoimmillaan, eli historiallisen ajan sanastosuhteissa. Erityisesti viron ja suomen keskinäisten vaikutusten tiheikössä EES on verrattomasti luotettavin opas tähän mennessä, sillä toimitus on kulkenut omaa tietään eikä ole eksynyt SSA:n se-

kaville harhapoluille¹. Yhteinen perintö, rinnakkaiset lainat, viron murteitten suomalaisvaikutus ja kirjakielen suomalaisperäiset uudissanat erottuvat EES:n artikkeleissa selkeästi toisistaan. Useimmat viron suomalaislainat ovat äänteellisen ja semanttisen kotoutuneisuutensa takia päässeet läpi toimituksen vierassanaseulasta, joten niitten edustus teoksessa on runsas.

EES on kauan odotettu merkkiteos ja erittäin käyttökelpoinen apuväline jokaisen viron kielestä kiinnostuneen käyttöön. Kirjasta on neljän kuukauden sisällä otettu jo toinen lisäpainos, mikä osoittaa suosion ylittäneen kustantajan odotukset. Ainakin Tarton suurimmassa kirjakaupassa se oli kesän 2012 myydyin kirja. Etymologisen sanakirjan paikka onkin joka kodin hyllyssä kotikielen perussanakirjan vieressä. Painokset ovat kuitenkin olleet kovin pieniä: ensipainos vain 1 000 ja ensimmäinen lisäpainos 800 kappaletta.

Vastapainoksi EES:n toimitusperiaatteita, hakusanavalintaa ja eräitä yksittäisiä etymologioita kohtaan esittämälleni kriitikille korostan lopuksi, että teos on ehdottomasti keskivertoa parempi etymologinen sanakirja. Olisi kuitenkin toivottavaa, ettei seuraavaa viron kielen etymologista kokonaisuutensa tarvisisi odottaa kovin kauan, sillä kaksi keskenään kilpailevaa etymologista sanakirjaa on aina parempi kuin yksi ylen arvovaltainen.²

1. Otan myöhemmin tarkempaan käsittelyyn suomalaisten etymologisten hakuteosten epäonnistumisen itämerensuomen keskinäisten sanassuhteitten kuvaamisessa.

2. EES:n toimitus on ilmoittanut, että Udo Uibo aikoo lähivuosina julkaista oman etymologisen sanakirjan, joka sisältää muun muassa nyt ilmestyneeseen teokseen nähden paljon enemmän johdoksia.

Lähteet

- COLLINDER, BJÖRN 1979: *Fenno-Ugric vocabulary*. Hamburg: Buske.
- EEW = MÄGISTE, JULIUS 1982–83: *Estnisches Etymologisches Wörterbuch I–XII*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- HOFSTRA, TETTE 1985: *Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961*. Groningen: Drukkerij van Denderen B. V.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄKKINEN, JAAKKO 2009: Kantauralin ajoitus ja paikannus. Perustelut puntarissa. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92 s. 9–56.
- KALLIO, PETRI 1998: Vanhojen balttilaisten lainasanojen ajoittamisesta. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.), *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii* s. 209–217. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 228. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2008: The etymology of Finnish *sauna* 'sauna'. – Kees Dekker, Alasdair MacDonald & Hermann Niebaum (toim.), *Northern voices. Essays on Old Germanic and related topics offered to professor Tette Hofstra* s. 313–319. Mediaevalia Groningana New Series 11. Leuven: Peeters.
- LIV = HELMUT RIX (toim.) 2001: *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

- NSES = HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ÖS = *Eesti õigekeelsussõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut 2006.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VIII*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1981.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. I–III*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- Suomi-viro-suursanakirja*. Helsinki & Tallinn: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Eesti Sihtasutus 2003.
- THOMSEN, VILHELM 1890: *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog. En sproghistorisk undersøgelse*. København: Blanco Lunos.
- UEW = *Uralisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1986–1991.
- VABA, LEMBIT 2011: *Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. – Keel ja Kirjandus* 54 s. 734–763.
- WIEDEMANN, FRIEDRICH JOHANN 1869: *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- VÄÄRI, EDUARD – KLEIS, RICHARD – SILVET, JOHANNES 2000: *Võõrsõnade leksikon*. 6., uudistettu laitos. Tallinn: Valgus.

*Kantakielen jälkeistä rinnakkaiskehitystä vai eriytymistä?
Mordvan asema kielikunnassamme sanastovertailujen perusteella?
Penutiko jäseneksi uralilaiseen kieliperheeseen?
Miten viron tunneverbit käyttäytyvät lauseessa?*

FINNISCH-UGRISCHE FORSCHUNGEN

Finnisch-Ugrische Forschungen on aikakauskirja, joka on jo yli sadan vuoden ajan edustanut ja esitellyt suomalaisen ja kansainvälisen fennougriistiikan kärkeä. *FUF* julkaisee saksan- ja englanninkielisiä artikkeleja (englanninkielisiin tiivistelmin) ja katsauksia suomalais-ugrilaisen kielen- ja perinteentutkimuksen alalta, ja sen laajassa kirjallisuusosastossa arvioidaan alan uudet julkaisut. *FUF*:n 61. nide on ilmestynyt vuoden 2012 lopussa.

Päätoimittaja: Sirkka Saarinen (Turku)
Toimitus: *FUF*, Suomalais-Ugrilainen Seura, PL 320, 00171 Helsinki
Yhteystiedot ja sisällysluettelot: <http://www.sgr.fi/fuf>

Tilaukset: kirjakauppa Tiedekirja, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki
p. (09) 635 177 • faksi (09) 635 017 • sähköposti tiedekirja@tsv.fi
<http://www.tiedekirja.fi>